

ИНТЕГРАЛНИЯТ ПОДХОД И ОБУЧЕНИЕТО
ПО ГЕОГРАФИЯ

Мария Манюлова

Необходимостта от интегрален подход към образователния и възпитателния процес беше аргументирана от Людмила Живкова на Първия конгрес на народната просвета. „Развитието на човешкия индивид — отбелязва тя — и действието на многообразните функции, които се извършват в неговия организъм, е немислимо да бъдат отделени от природните закони, да се разглеждат откъснато и обособено, независимо от връзката с цялото. . .“ [3, с. 473]. Човекът като най-висш продукт на природата и обществото концентрира в себе си законите на природното и на общественото. Не може да се постави граница между човека и природата, между човека и обществото, между обществото и природата. „Диалектичката зависимост на това триединство — човек—общество—природа, поставя всеки един от нас в една безкрайна верига от причинно-следствени връзки, в които всеки недостатък, грешки, незнание на отделния човек се отразява, . . . удря и наранява цялото, а несъвършенството и незрелостта на обществото пречи за развитието и усъвършенствуването на отделния човек“ [3, с. 432]. Взаимната обусловеност в триединството човек—общество—природа налага интегралното развитие на човека. Интегралната същност и развитие на човека естествено изискват и нов подход за тяхното опознаване и осигуряване — интегрален подход. Не случайно Людмила Живкова отбелязва, че генералната цел, поставена пред образованието днес, „отразява и естествената природна целесъобразност и необходимост от комплексно и интегрално, от многостранно и хармонично развитие на човека и обществото. . .“ [3, с. 559]. Следователно комплексното формиране и развитие на човешкия индивид се нуждаят от комплексно знание, което трябва да бъде предмет на съвременното образование.

Всичко това определя интегралния подход като един от основните подходи, които успешно се прилагат в научната и социалната практика. Не случайно интересът на научните работници към този подход непрекъснато нараства. Както се отбелязва в различните партийни и правителствени документи, отнасящи се до образователната система, това е един от пътищата за преустройство и усъвършенстване на бъдещото училище. Реализацията на интегралния подход в образователния процес е една сложна задача, която изисква усилията на много специалисти за сравнително продължителен период от време. Този подход поставя определени изисквания и към обучението по география, което налага тяхното теоретично проучване, осмисляне и внедряване в практиката. В този смисъл може да се приеме и целта на настоящата статия — на основата на досегашните теоретични и практически постановки за интегралния подход в сферата на образованието да се направи опит за посочване на пътища за неговото реализиране в обучението по география.

Относно същността на интегралния подход. Напоследък както в социалната, така и в педагогическата практика се използват различни подходи — системен, системно-интегрален, системно-структурен, комплексен, комплексно-интегрален и пр. На страниците на педагогическия печат излязоха немалко публикации, в които се интерпретира тяхната същност, значение, функции и др. Ив. Стаменов [6] сполучливо разкрива общото и различното между системния

и интегралния подход. Общото между двата подхода той вижда в следните насоки: в съдържанието, което се влага в понятието „система“; в съдържанието, което се влага в понятието „системен подход“ и в решението, което се дава в рамките на системния подход на взаимоотношението част — цяло. Обект на двата подхода са системите, тяхната качествена определеност. Системният подход обаче има по-широк обхват — чрез него се изследват и обекти, които нямат цялостен характер, т. е. нецялостни системи (сумативни), при които изменението на един елемент не води до изменението на другите. Следователно чрез него се осигурява изследване, изменение и развитие на различни системи и на всички страни и отношения в цялото, докато интегралният подход изследва и осигурява изменение и развитие на системи, чиито структурни елементи подлежат на обединение, на интегриране, т. е. процеса на обединяване на частите в едно цяло. В този случай Ив. Стаменов отбелязва, че интегралният подход е системен подход, който изследва динамиката на системите — системообразуването. Той е системно-интегрален подход, за който е възприето да се нарича само интегрален.

Практиката на научното познание показва, че е възможно в рамките на системния подход да съществува поредица от други подходи, които го конкретизират, задълбочават, развиват. Като разновидност на системния подход може да се приеме и структурният подход, който изследва структурата, подредеността на елементите, техните връзки и взаимоотношения. Неговата връзка със системния подход намира израз и в названието му — системно-структурен подход [6, с. 44].

Друга разновидност на системния подход е комплексният подход. Той има общи черти с интегралния и в същото време различия. „Докато чрез интегралния подход се осигурява обединяването на частите в цяло, то чрез комплексния подход се акцентува върху всеобхватността на елементите (частите), които образуват системата“ [4, с. 13]. Според П. Николов общността и различията на двата подхода се проявяват в начина на изследване на процесите; при интегралния подход акцентът пада върху обединяването като психолого-педагогически процес, а при комплексния подход — върху обединяването като организационно-педагогически процес. Когато е необходимо съчетаване на тези два подхода, както се посочва в партийните документи за развитие на образованието, се използва названието „комплексно-интегрален подход“.

От всичко казано дотук става ясно, че понятието „системен подход“ се явява родово, а всички останали „подходи“, които посочваме в случая, се явяват съподчинени т. е. видови понятия.

В крайна сметка интегралният подход е диалектически подход, защото реализира ефекта на целостта чрез диалектиката на цялото и частите. Светът съществува системен и интегрален и познанието за него трябва да се изгражда чрез синтеза на науките или в синтеза на учебните дисциплини в образователната система. Ето защо познанието за света обхваща процесите на интегриране и диференциране, което в същност се явява и методологическа основа на интегралния подход.

С други думи, интегралният подход в образователния процес се явява средство за стимулиране на познавателната дейност на учениците в усвояване единството на света, за синтезиране на знанията и превръщането им в убеждения и поведение, за функциониране на образованието като система от цели, съдържание и организация на педагогическия процес. В този смисъл смятаме, че определеното, което дава П. Николов, отразява сравнително пълно особеностите на този подход, приложен в образователния процес. „Интегралният подход е средство за осъществяване на системното в целите, съдържанието и организацията на образователния процес с оглед синтезирането и обобщаването на знанията, убежденията и поведението на учащите се в качества на многостранно развита комунистическа личност“ [4, с. 17]. Като отчитат спецификата на учебно-научното познание в образователния процес, редица автори (В. С. Готт [2], Н. Стефанов [7], П. Николов [4,5]) посочват три равнища на приложение на

интегралния подход в образователния процес — методологически синтез, междудисциплинарен синтез и вътрешнопредметен синтез.

Реализацията на интегралния подход в образователния процес. Първото равнище обхваща методологическия синтез. Безспорно, когато говорим за интегрален подход в образователния процес, не бива да го смесваме с интегралното обучение. Това са две съвършено различни понятия. Тук става дума за реализиране на интегралния подход в рамките на класно-урочната система. Тази постановка е залегнала и в партийните решения за усъвършенстване на образователното дело. Там съвсем определено е отбелязано, че внедряването на интегралния подход трябва да започне при съвременни условия, като се отчитат особеностите на класно-урочната система, а не да се чака да настъпят генерални промени в съществуващата традиционна система.

Прави впечатление обаче, че реализирането на интегралния подход най-често се свързва с промени в учебното съдържание. Разбира се, това е необходимо, но не е достатъчно. Системният подход изисква той да се приложи не само в сферата на образователното съдържание, но и към останалите елементи на системата — целта и организацията на педагогическия процес.

Интегралният подход към целите и задачите на образователния процес според П. Николов изисква да се извърши диференциране на генералната цел между различните училищни степени. На второ място е необходимо всяка училищна дисциплина да осмисли своя принос във формирането на интегралните знания, умения и убеждения у учениците, в тяхното изграждане като многостранно развити личности. Това се налага от обстоятелството, че сложните личностни качества и свойства са резултат на обединяване на частни качества и свойства.

Прави се опит да се представи примерна схема за системата от цели, построена в съответствие с интегралния подход, за педагогическия процес за средното образование и мястото на географията за тяхното реализиране (фиг. 1).

Както се вижда от схемата, обучението по география спомога за формирането на редица интегрални и основни психични, нравствено-политически, трудово-професионални, естетически и други качества. Необходимо е в методическо отношение да се имат пред вид следните препоръки:

— Задълбочено осмисляне на целите на географията като учебен предмет в системата от основни и интегрални качества, формиращи се в средното училище.

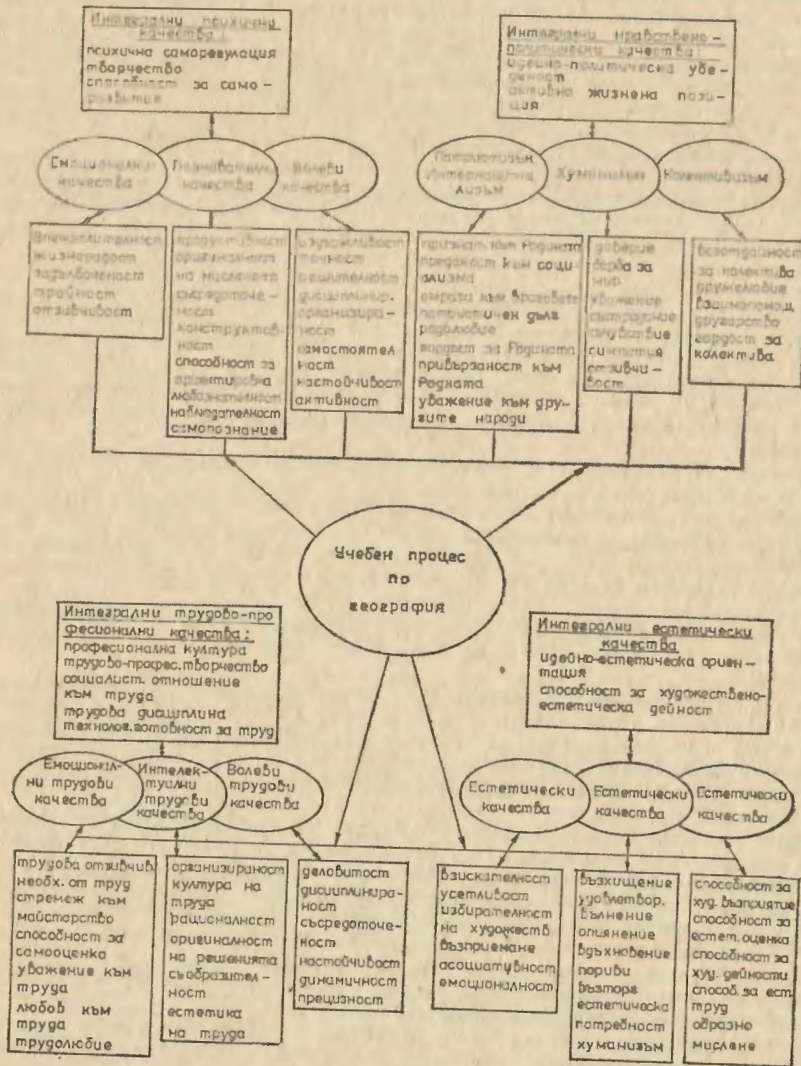
— Да се декомпозират равнищата на целите и задачите на училищни курсове по география и правилното им разполагане в годишното разпределение.

— Да се прояви стремеж за пределна конкретизация на целите и задачите към всяка методическа единица или извънурочна дейност, като същевременно се съотнася към по-общата интегрална задача.

Един пример: При изучаване на родинознание (IV кл.) в много от уроците учителят определя като главна цел формирането на признателност към родината на равнището на представа. По-нататък в VI кл. то се задълбочава, формира се понятието, а в IX кл., където се изучава физическа и икономическа география на България, това чувство се превръща в убеждение или на още по-висока степен — във висша морална ценност. Следователно учителят си дава обяснение, че като работи върху идеята за формирането на признателност към родината, той подготвя по-нататъшно интегриране на това качество с другите черти на патриотизма и интернационализма, една от най-висшите нравствени ценности на комунистическата личност в съвременния етап.

— Необходимо е учителите по география в процеса на своята работа да обогатяват своите научно-психологически знания за възрастовите особености на учениците, и то в обхвата на една учебна година.

Интегралният подход, приложен към съдържанието на образователния процес, предполага; първо, изграждане на ново учебно съдържание в ЕСПУ и, второ, приложението му в сегашните условия изисква усилията на всички просветни дейци. Особено значение и роля се пада на учителите по различните

Фиг. 1. Примерна схема на психичното и нравствено-политическото развитие и за трудово-професионалното и естетическото възпитание на учениците (по П. Николов, адаптирана за обучението по география)

учебни предмети. Ще се опитаме да разгледаме равнищата на приложение на интегралния подход към учебното съдържание на образователния процес, като изтъкнем ролята на обучението по география за постигане на крайните цели. Най-високото равнище на приложение на интегралния подход е т. нар. методологически синтез, който субординира цялото знание, структурирано в учебните програми. Той се осъществява чрез миросгледен синтез, синтез на художественото познание, практически и деонтологически синтез. Според П. Николов [4] средствата, с които той се осъществява, са най-общи понятия и закономерности за природата, обществото и човека, чрез които се обединяват знанията от всички дисциплини в синтетни, формират се миросгледни убеждения и активна жизнена позиция на личността.

Друга форма за приложение на интегралния подход е използването на **междупредметни връзки в учебния процес**. Този въпрос в методическата литература по география е сравнително по-добре изяснен, въпреки че липсва една ключно обоснована система за тяхното реализиране при различните курсове по география. За по-нататъшното решаване на този проблем можем да направим следните препоръки:

— Задълбочено проучване на възможностите за осъществяване на **междупредметни връзки в обучението по география**. Създаване на условия за целесъобразна последователност при усвояване на знанията по различните учебни предмети, което ще потвърди тяхното единство в обективната действителност.

— При изработване на нови учебни програми или при актуализиране на старите, както и при написване на учебниците по география е необходимо да се спазват принципите за създаване и осъществяване на междупредметни връзки. Общите понятия и закономерности трябва да бъдат предмет на изучаване от всички учебни дисциплини, да се създаде и „междудисциплинен тип на мислене“ у самите учители.

— Междупредметният синтез се постига още и чрез изучаване на възлови проблеми на науката и практиката, т. е. обособена структура от учебното съдържание, което е обект на изучаване от различни предмети. В условията на съществуващата образователна система този начин на обучение може да се реализира, като се обърне внимание на следните моменти: засилване на междупредметния синтез в обобщителните и преговорните уроци в различните курсове по география, насочване на извънкласните и извънучилищните форми на работа към междудисциплинна тематика.

Третата форма за приложение на интегралния подход е осъществяване на **вътрешнопредметен синтез**. Безспорно в обучението по география той се реализира в определена степен, но това не отговаря на съвременните изисквания. Необходимо е да се положат усилия в следните насоки:

— Задълбочаване на синтеза между физикогеографските и икономгеографските знания във всички училищни курсове по география.

— Задълбочено да се анализират възможностите на учебното съдържание по география за формиране на интегралните и основните понятия в съответните направления, посочени в примерната схема.

— При тематичния и годишен преговор в отделните класове да се изясняват и формират понятията и закономерностите на основата на взаимната връзка и зависимост между физикогеографските и икономгеографските процеси и явления.

— Да се осигури приложение на теоретичните знания в различните форми за практическа работа, извънкласни и извънучилищни дейности.

Интегралният подход към организацията и методиката на педагогическия процес изисква преди всичко правилно отношение към подбора на методите. В сегашната практика се допускат някои грешки, като се пренебрегват редица класически методи, а в същото време други се универсализират. На настоящия етап не съществува научно обоснована интегрална система от методи, приложима в обучението по география. Независимо от това е необходимо да се използва една обединяваща основа за техния подбор. Тази основа се определя от

социалните изисквания на обществото към образователната система. П. Николов справедливо предлага тя да отговаря на следните изисквания: комуникативност, дискретност, проблемност и действеност. Комуникативността е свързана със засилването на общуването между учениците, чрез отделните методи на обучение, засилването на оценъчните дейности, контрола и самоконтрола и пр. Дискретността изисква при използването на различните методи да се гласува по-голямо доверие и самостоятелност на учениците. Педагогическото ръководство на познавателния процес да стане индиректно, непринудено. Основанията за прилагане на проблемността произлизат от нейната същност — тя води до известно интелектуално затруднение на учениците, основен източник за тяхното развитие, за формиране на познавателни мотиви. Действеността като интегриращо изискване към методите на обучение и възпитание означава включване на учениците не въобще в дейност, а в развиваща дейност, насочване към нейното осъзнаване и по-голяма самостоятелност при нейното извършване.

В заключение ще изтъкнем, че въпросите, свързани с интегралния подход и неговото приложение в педагогическия процес и в частност на обучението по география, са многообразни и сложни, но не са достатъчно проучени. В продължение на една учебна година бяха експериментално проверени някои гореназовани теоретични постановки, които не бихме могли да разгледаме по-разгърнато поради ограничения обем на настоящото изложение. Положителните резултати от направеното изследване ни дават основание да споделим този опит с цел да подпомогнем учителите по география в техните търсения за успешно прилагане на интегралния подход.

ЛИТЕРАТУРА

- А н д р е е в, М. Някои актуални интерпретации на интегративните тенденции в обучението. Нар. просвета, № 4, 1983.
- Г о т т, В. С. Диалектика развития понятийной формы мышления, М., Высшая школа, 1981.
- Ж и в к о в а, Л. За усъвършенствуване на човека и обществото. С., Наука и изкуство, 1980.
- Н и к о л о в, П. Интегралният подход в образователния процес, С., МНП, 1982.
- Н и к о л о в, П. Интегралният подход — стратегия за формиране на много-странно развита личност. Нар. просвета, № 9, 1983.
- С т а м е н о в, Ив. Интегралният подход. Нар. просвета, № 5, 1981.
- С т е ф а н о в, Н. „Малкият свят“ на голямата наука. С., Наука и изкуство, 1981.

THE INTEGRATION METHOD AND TEACHING GEOGRAPHY

M. Manoilova

Summary

The integration method is one of the basic methods which is successfully applied in the scientific and social practice. In the different party and administration papers concerning the educational system it is noted that it is one of the paths leading to the perfection of the future school. Its application in the educational system is a many fold and complex procedure.

The purpose of the present article is to reveal the theoretical matter of the notion integration method in the pedagogical matter of the notion integration method in the pedagogical matter of the notion integration method in the pedagogical process and to point out the paths of its realisation in Geography teaching. Part of the displayed material are experimentally checked in Geography teaching.